

Dezinformační narativy o válce na Ukrajině v ČR a ve střední a východní Evropě

Analýza za období červen–říjen 2022

Autor: Petr Jan Vinš, Prague Security Studies Institute

Prague Security
Studies Institute

Obsah

1. Výchozí situace	1
2. Metodologie	2
3. Evropské trendy v dezinformačních narativech	3
4. Kvantitativní analýza v českém prostředí	4
5. Specifické narativní strategie dezinformačních aktérů	6
6. Zjištění a doporučení	11

Válka na Ukrajině od února tohoto roku zásadně formuje veřejný společenský diskurz i politickou debatu nejen v naší zemi, ale i v ostatních státech střední a východní Evropy. Témata spojená s Ukrajinou jsou zásadním cílem dezinformačních akcí ruských a pro-ruských aktérů. Dezinformační média se snaží podávat falešný obraz o dění na frontě, podryvat ochotu přijímat ukrajinské uprchlíky, narušovat politickou vůli k dodávkám zbraní a další pomoci Ukrajině a vyvolávat paniku z možné eskalace konfliktu, a to včetně jaderné eskalace.

Prague Security Studies Institute pracoval od června jako součást mezinárodního konsorcia Ukraine War

Disinfo Working Group třinácti organizací ze zemí střední a východní Evropy¹ pod metodickým vedením Open Information Partnership na pravidelném týdenním monitoringu a kvantitativním a kvalitativním vyhodnocování dezinformačních narativů se vztahem k Ukrajině. Tato zpráva obsahuje zhodnocení tohoto monitoringu, jeho bližší analýzu a doporučení pro strategickou komunikaci, která z těchto zjištění mohou plynout do budoucna. Monitoring sám nebyl určený k veřejné publikaci, ale byl poskytován vládním i nevládním aktérům prostřednictvím Zinc Network i prostřednictvím PSSI.

1. Výchozí situace

Ve srovnání s informačním a společenským klimatem před únorem 2022 je možné říci, že skutečnost ruské invaze na Ukrajinu do značné míry podkopala úsilí Kremlu o mobilizaci svých příznivců a politickou a propagandistickou legitimizaci jeho agrese pro publikum v regionu střední a východní Evropy.² Ve veřejném mainstreamovém diskurzu je ruská agrese povětšinou odsuzována (v menší míře v Maďarsku) a dostupné veřejné průzkumy konstatují zásadní pokles sympatií ke Kremlu a důvěry v Rusko mezi občany, resp. výrazný nárůst identifikace se Západem jako strategickým protivníkem Ruska.³ Zároveň však samotná válka, následná uprchlická krize

a ekonomické důsledky sankcí a manipulace dodávek energií otevřely Kremlu nové možnosti, jak využít dezinformace k posílení sympatií proruské části veřejnosti nebo oslabení sympatií k jeho odpůrcům. Jedná se o nové pole působnosti, v nichž může Kreml pomocí dezinformací destabilizovat demokratické společnosti a podkopávat důvěru v instituce státní správy, politickou reprezentaci a solidaritu napříč středo- a východoevropskými zeměmi. Příslušné procesy by měly být ze strany vládních i nevládních aktérů důkladně monitorovány a měly by být neprodleně řešeny, například volbou vhodných přístupů ke strategické komunikaci.

1 Dezinformační narativy byly v průběhu celého projektu nebo v jeho části monitorovány v baltských státech (ruskojazyčné kanály), Bělorusku, Bulharsku, České republice, Estonsku, Gruzii, Maďarsku, Litvě, Lotyšsku, Severní Makedonii, Polsku, Rumunsku, Srbsku, na Slovensku a Ukrajině.

2 Ukraine War Disinfo Working Group Interim Report June-September 2022 (Report is not public but can be requested at pssi@pssi.cz)

3 Srov. např. Válka posílila sounáležitost Čechů s demokratickou Evropou a se Západem, Akademie věd České republiky, <https://www.avcr.cz/cs/pro-media/tiskove-zpravy/Valka-posilila-sounalezitost-Cechu-s-demokratickou-Evropou-a-se-Zapadem/>, kde se uvádí: „Teď odborníky zajímalo, zda se na kulturní sounáležitosti mohla podepsat agresivní politika východní mocnosti. Výsledky ukazují, že po ruské invazi síce pocit sounáležitosti s Východem zůstal stejný, ale významně zesílila identifikace se Západem a ještě více zesílilo ztotožnění s demokratickou Evropou. Tento posun mohl být způsoben i jinými faktory, ale nabízí se předpoklad, že invazi ruský prezident posílil demokratickou Evropou.“

2. Metodologie

Monitoring dezinformačních narativů, který byl prováděn v rámci projektu, měl svou kvalitativní a kvantitativní složku. Soustředoval se na několik zastřešujících skupin narativů, které byly centrálně definovány a byly společné pro všechny monitorované země a jazykové oblasti. Tyto zastřešující narativy se dále rozdělovaly na sub-narativy, jejichž počet v průběhu projektu narůstal, jak byly identifikovány nové komunikační strategie dezinformačních aktérů, které např. reagovaly na konkrétní dění na Ukrajině nebo s Ukrajinou související.

Sledované skupiny narativů byly rozděleny do následujících skupin:

- Události rusko-ukrajinské války
- Hospodářské důsledky sankcí
- Ukrajínští uprchlíci
- Podmínky Rusů a ruskojazyčných menšin
- Vojenské hrozby pro východní Evropu a riziko rozšíření války za hranice Ukrajiny
- Vojenská pomoc Ukrajině⁴

Sledování dezinformačních obsahů mělo dvě formy:

Monitorování médií nepřátelského státu

Pomocí nástroje [NewsWhip](#) PSSI s týdenní frekvencí shromažďoval články o primárních narativech z médií,

kteřá jsou odbornou komunitou považována za manipulativní, šíří dezinformace a problematický obsah. Specifické dezinformační obsahy k válce na Ukrajině byly identifikovány jednak na základě analýzy klíčových slov a jednak ručním sběrem na základě mediálního monitoringu.⁵

Monitorování sociálních médií

Využití nástrojů a metod sběru dat s otevřeným zdrojovým kódem k monitorování a analýze konverzací na sociálních médiích o dezinformačních narativech a monitoring významných a nově se objevujících témat. Vytěžována byla především sociální síť Facebook (s použitím nástroje [CrowdTangle](#)), v menší míře (v některých regionech) sociální síť Telegram.

U všech identifikovaných dezinformačních obsahů byla shromažďována nejen jejich obsahová část, následně analyzovaná podle jednotného systému zastřešujících narativů a sub-narativů, ale i informace o počtu interakcí, která byla extrahována ze softwarových nástrojů ([NewsWhip](#), [CrowdTangle](#)) a která dokumentovala popularitu dotyčného narativu mezi cílovým publikem a umožňovala i sledování vývoje popularity jednotlivých narativů v čase.

⁴ Ukraine War Disinfo Working Group Interim Report June-September 2022, str. 21-24; zde i seznam monitorovaných sub-narativů.

⁵ V ČR mezi přímo monitorované servery byly zahrnuty zdroje dle seznamů: konspiratori.sk, nelez.cz, nfnz.cz; další zdroje byly ad hoc identifikovány prostřednictvím vyhledávání klíčových slov.

3. Evropské trendy v dezinformačních narativech⁶

Značná část dezinformací ve sledovaném období souvisela bezprostředně s **válečnými událostmi na Ukrajině**. Zaměřovala se na vytváření dojmu, že Ukrajina válku prohrává (resp. Rusko vyhrává), že mezi Ukrajinou a jejími partnery panuje napětí. Ukrajina i Západ byli často obviňováni z vyprovokování války, poškozování civilistů, vyvolání potravinové krize a nacistické či teroristické taktiky. Klíčovým rysem prokremelské propagandy zde byly pokusy vykreslit Ukrajinu i Západ jako slabé a vnitřně rozdělené.

Proruské dezinformace, jejichž cílem bylo podkopat podporu **ekonomickým sankcím proti Rusku**, spočívaly především ve sděleních, že sankce jsou jako takové neúčinné, zavádějící, škodí více Západu než Rusku, nebo dokonce posilují ruskou ekonomiku. Obzvláště časté byly hrozby katastrofálního dopadu zimního období na Evropu.

Dezinformace, jejichž cílem bylo zdiskreditovat a podkopat podporu **ukrajinských uprchlíků**, se během léta staly na evropské úrovni početnějšími a šířenějšími, zejména protože je v jednotlivých zemích místní krajně pravicové skupiny a populističtí politici začlenili do své domácí politické agendy. Uprchlíci v rámci těchto narativů byli obviňováni z toho, že jsou rozmazlení, líní a nevděční. Proruské hlasy tvrdily, že jsou uprchlíci zdrojem sociálních problémů, protože odčerpávají zdroje určené pro vlastní občany, a že představují hrozbu pro národní bezpečnost a pořádek ve společnosti. Tyto protiuprchlické narativy se vzájemně ovlivňovaly a posilovaly s ekonomickými narativy v tom smyslu, že ekonomické narativy strašily nedostatkem, zatímco protiuprchlické narativy sugerovaly, že ukrajinští utečenci budou „ujídat“ i z toho mála, co bude ještě k dispozici. Narativy s tématem uprchlíků byly silné zejména ze začátku sledovaného období a v průběhu léta slábly. Specifická situace byla v tomto ohledu v Polsku, kde se protiuprchlické narativy spojovaly s resentimenty se vztahem k historii

druhé světové války a ke zločinům spáchaným v této době Ukrajinci na polském obyvatelstvu.⁷

Postavení ruskojazyčných osob nebo menšin v zahraničí bylo mimo ruskojazyčné dezinformační kanály v baltických zemích a v Gruzii spíše okrajovým tématem. Tyto dezinformace se točily především kolem obvinění z rusofobie, se specifickým přihlédnutím k tématu bourání sovětských památníků.

Omezená pozornost byla ze strany dezinformátorů věnována také možnosti **rozšíření války za hranice Ukrajiny**. Tento typ dezinformací byl zaznamenán především v Litvě kvůli potenciálnímu sporu o Kaliningrad a v Gruzii, kde byla poměrně populární konspirační teorie o tom, že Západ zde otevírá druhou frontu proti Rusku. Překvapivá byla téměř kompletní absence tématu Podněstří a případné eskalace v Moldávii.

Dezinformace související s **vojenskou pomocí** byly překvapivě na samotné Ukrajině rozšířenější než v zemích, které tuto pomoc poskytovaly. Zejména proruské telegramové kanály se na Ukrajině snažily podkopat morálku veřejnosti opakovanými tvrzeními, že západní vojenská pomoc je neúčinná, její počet je omezený, poskytovaná technika zastaralá, nebo že ji úřady dokonce rozkrádají. Mimo Ukrajinu propagandisté tvrdí, že vojenská pomoc činí Západ spoluvíníkem ukrajinských „válečných zločinů“ a pouze prodlužuje válku.

Pravidelně se také objevovaly i vyslovené **konspirační teorie**, např. o amerických biolaboratořích na Ukrajině, nebo o tom, že válka je součástí velkého spiknutí organizovaného „globálními elitami“. Tento druh konspiračních teorií nabýval často až fantaskních rozměrů a byl šířen často kanály, které nejsou na první pohled politicky zaměřené, ale soustřeďují se například na alternativní medicínu nebo obecně na alternativní životní styl.

⁶ Dle analýzy Ukraine War Disinfo Working Group Interim Report June-September 2022 za celý monitorovaný region.

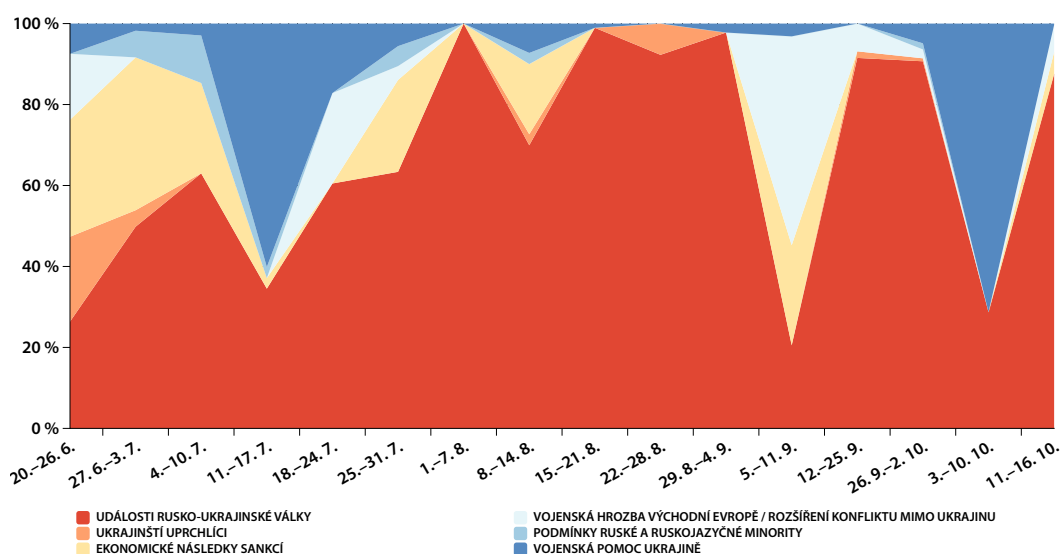
⁷ Ukraine War Disinfo Working Group Summary Report June 20-26, str. 28.

4. Kvantitativní analýza v českém prostředí

Vzhledem k tomu, že týdně shromažďované příklady zachycených dezinformačních článků byly opatřovány kvantifikovaným indikátorem, je možné vyhodnocovat trendy v průběhu sledovaného období nejen po obsahové stránce, ale i po stránce popularity a rozsahu šíření jednotlivých narativů.

Pro šest sledovaných oblastí, jak byly definovány v rámci metodologie projektu, byla procentuální distribuce v rámci jednotlivých týdnů v období červen–říjen 2022 následující:

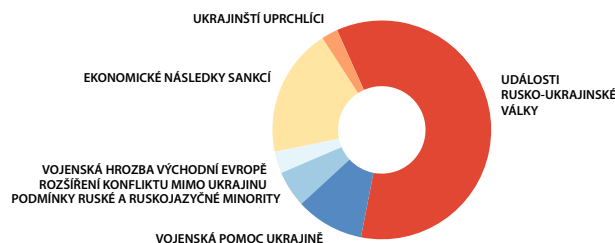
Procentuální podíl typů narativů v jednotlivých týdnech

Z předloženého grafu je patrné, že v českojazyčném dezinformačním prostředí výrazně převažovaly interakce s narativy, které se týkaly bezprostředního dění války na Ukrajině. Po většinu týdnů tento typ narativů zahrnoval 60 až 80 procent všech dokumentovaných interakcí.

V konkrétních případech dezinformačním narativům o dění na bojišti konkurovaly zejména narativy o evropské (a konkrétně české) vojenské pomoci Ukrajině. Ve dvou případech se stalo, že s těmito narativy měli dezinformátoři větší úspěch. V obou případech, tj. v týdnu 11.-17. července 2022 i v týdnu 3.-9. září 2022 to bylo zejména tvrzení, že Česká republika tajně zásobuje Ukrajinu zbraněmi, které následně budou chybět na případnou obranu vlastního teritoria. Toto tvrzení bylo amplifikováno domácími nacionalistickými politickými kruhy (Trikolóra, SPD) a dokázalo tak překročit ekosystém dezinformačních serverů a dostat se do mainstreamového šíření, což se výrazně projevilo na nárůstu zasazených konzumentů, a tedy i na hodnotách interakcí.

Poměrná distribuce narativů dle interakcí

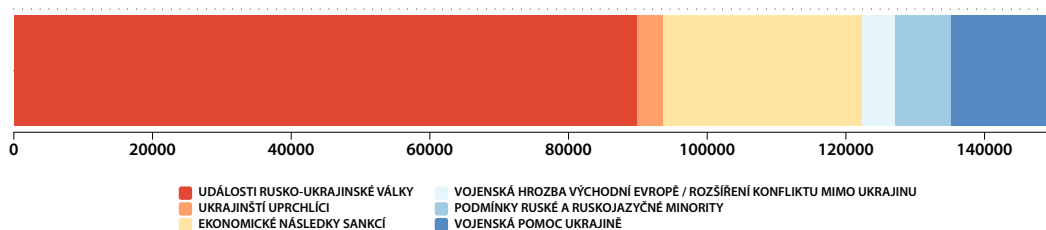

Velkým překvapením celého monitoringu byla skutečnost, že narativy související s ukrajinskými uprchlíky nehrály po celou sledovanou dobu žádnou zásadní roli. Jejich podíl sice mírně kolísá, ale zůstává na velmi nízkých hodnotách. Vysvětlením této skutečnosti může být to, že narativy, které byly sekundárně zaměřené proti ukrajinským uprchlíkům se primárně soustředily na otázku ekonomické krize, dopadu protiruských sankcí (a odvetných opatření) na Českou republiku. Obdobně nízký byl i záhyt témat situace ruskojazyčné menšiny, ale zde nejde o překvapivé zjištění, protože tento typ dezinformačních narativů byl na evropské úrovni výrazně zaměřen na Ukrajinu samotnou a na baltské země, kde je ruskojazyčná menšina významným společenským a politickým prvkem.

V celkové distribuci dezinformačních narativů za celé sledované období se potvrzuje, že pro české publikum byly jednoznačně nejatraktivnější dezinformační narativy s přímým vztahem k dění na frontě, následované narativy se vztahem k ekonomické situaci a k dopadu sankcí na ekonomiku, a ve třetí řadě pak tematika vojenské

pomoci Ukrajině, zejména narativy poukazující na oslabování vlastní obranyschopnosti. Ostatní skupiny narativů jsou zastoupeny jen epizodicky a bez zásadního dopadu na měřitelný zásah konzumentů. Tyto tři oblasti jsou proto následně rozebrány podrobněji a na ně se soustředí i většina komunikačních doporučení.

Celková distribuce narativů dle interakcí (NewsWhip)

5. Specifické narativní strategie dezinformačních aktérů

Význam jednotlivých souborů dezinformačních narativů měl jinou váhu v různých částech sledovaného území. Výrazně tato skutečnost byla patrná např. na souboru narativů, které se týkají ruskojazyčného obyvatelstva. Zatímco pro Českou republiku byl tento typ narativů prakticky zanedbatelný (celkově tvořil pouze **5,4 % interakcí** zaznamenaných za celou dobu projektu), např. pro baltské státy nebo pro samotnou Ukrajinu šlo o velmi silné téma.⁸ V následující části jsou popsány nejnámější sub-narativy v rámci tří oblastí, které byly pro ČR identifikovány jako nejdůležitější a nejlivnější.

5.1 Události související s rusko-ukrajinskou válkou

Jak vyplývá z výše řečeného, průběh událostí na rusko-ukrajinské frontě byl po celou dobu monitorovaného období **červen–říjen 2022** nejoblíbenějším zdrojem podvrhů, dezinterpretací, dezinformací a dalších manipulativních tvrzení. **Ve všech monitorovaných zemích společně** bylo tomuto tématu věnováno přibližně **36 %** všech analyzovaných příspěvků, v kontextu České republiky byl tento počet ještě výrazně vyšší.

Zároveň se v rámci tohoto tématu nejvíce uplatňovala závislost na konkrétních událostech a změnách v dění na frontě, ale zprostředkovaně se do narativů promítaly i další události světového dění.⁹ Tato závislost měla v některých případech charakter, který ukazoval na koordinované šíření jednotného narativu ze strany

dezinformačních serverů. To se ukázalo zejména po **výbuchu plynovodů Nord Stream I a II**, kdy po dobu následujícího týdne byl drtivě převažující jednotný narativ o zavinění USA.¹⁰ Překvapivým zjištěním bylo naopak to, že např. po výbuchu Kerčského mostu a následných raketových útocích ruské strany na ukrajinskou civilní infrastrukturu nebyla takováto koordinovaná vlna dezinformačních obsahů zaznamenána.¹¹

Jako významné byly identifikovány zejména tyto sub-narativy:

5.1.1 Rusko vyhrává válku

Ruská vítězství (velká či malá) byla po celou dobu monitorovaného období dezinformačními kanály setrvale zveličována, zatímco zprávy o ruských ztrátách byly minimalizovány nebo zcela zamlčovány. V rámci tohoto souboru narativů bylo výrazně patrné, jak se s postupně pro Rusko zhoršující se situací na frontě měnil **fokus dezinformačních narativů od globálního popisu údajných ruských vítězství k soustředění se na lokální**, až někdy bagatelní úspěchy ruské strany, aby tak mohl být stále zachován celkový pocit ruského vítězství.¹² Do tohoto segmentu také spadá zejména od září dále populární narativ o obrovských a neudržitelných ztrátách ukrajinské armády, která kvůli nim (a díky účinné ruské defenzivě) musí brzy zkolabovat. V evropském kontextu pak zejména v Severní Makedonii, Bulharsku a Maďarsku k tomu přicházelo tvrzení, že konfrontace s Ruskem je sebevražedná; dialog a spolupráce s Moskvou je jedinou pragmatickou a moudrou politikou pro tento region — na

8 Např. v reakci na zavraždění ruské propagandistky Duginy masivně narostl počet dezinformačních narativů šířených na Ukrajině, které byly klasifikovány pod sub-narativy „Russian citizens are being attacked in X country“ a „X country is Russophobic / Russian culture is being attacked“, a to zejména v prostředí sociální sítě Telegram; Srov. Ukraine War Disinfo Working Group Summary Report October 10-16, str. 51-57.

9 Nejvýraznější tematická provázanost byla ve sledovaném období zaznamenána u těchto událostí s přímým nebo zprostředkovaným vztahem k dění na Ukrajině: ruské ofenzivní operace v Donbasu, obsazení Severodoněcku a Lysyčanskú v červnu a začátkem července; blokády ukrajinských přístavů, které ohrožovaly celosvětovou potravinovou bezpečnost a řešení krize; 22. července; zničení zajateckého tábora Olenivka a smrt více než 50 azovských vojáků; 29. července; eskalace vojenských akcí v okolí Záporožské jaderné elektrárny; od konce července; návštěva Nancy Pelosiové na Tchaj-wanu; 3. srpna; vražda Darji Duginové; 20. srpna; výbuch plynového potrubí Nord Stream; 26. září; útok na Kerčský most; 8. října; raketové a dronové útoky na ukrajinskou civilní infrastrukturu; od 9. října

10 V týdnu 26. 9.–2. 10. představovaly narativy, které v různých podobách šířily varianty tvrzení, že za výbuch Nord Stream mohou Spojené státy, 69 % všech zachycených a analyzovaných dezinformačních článků (v absolutních číslech 55 článků z 80) a poměr interakcí u těchto článků dosahoval dokonce 74 % všech interakcí dokumentovaných za toto sledované období; Srov. Ukraine War Disinfo Working Group Summary Report September 26 – October 2, 2022, str. 15-17.

11 Dezinformační média v tomto případě volila celou škálu různých narativů, popírala, že by šlo o útoky na civilní cíle. Typicky tvrdila, že „zasazeny byly objekty a místa akumulace živé síly a techniky Ozbrojených sil Ukrajiny v Dněpropetrovsku, Záporoží a Pavlogradu.“ Zmiňovala také, že jedna z raket dopadla nedaleko kanceláře prezidenta Zelenského, čímž se sugerovalo, že on sám mohl být legitimním cílem útoku. Společným tématem pak bylo pouze zdůrazňování legitimity ruských úderů, tvrzení, že tyto údery byly vyprovokované ukrajinským útokem na Kerčský most a varianty na narativ, že teprve nyní začíná Rusko útočit plnou silou; Ukraine War Disinfo Working Group zvláštní report k otázce ostřelování ukrajinské civilní infrastruktury 10. 10. 2022.

12 Příkladem mohou být některé příklady ze září a října 2022, které vyzdvihovaly dílčí a bagatelní úspěchy ruské armády, nebo přinášely zprávy o zničení významných částí ofenzivních kapacit ukrajinské armády ruskými obránci; viz např. <http://www.infokuryr.cz/n/2022/09/01/porazka-elitnich-brigad-ozbrojenych-sil-ukrajiny-u-chersonu-se-pro-kyjev-stala-skutecnou-katastrofou/>

rozdíl od západní Evropy, která si může dovolit podněcovat svět proti Rusku, protože s ním není bezprostředně teritoriálně konfrontovaná.

5. 1. 2 Rusko nebojuje plnou silou

Tento narativ používali zejména vrcholní ruští představitelé (např. Sergej Šojgu), aby vysvětlili neúspěchy ruské armády na Ukrajině; stejný argument byl široce populární mezi dezinformačními prokremelskými hlasy, které tato prohlášení přejímaly a dále rozvíjely, a to jak v evropském kontextu, tak v ČR. Typický jednotlivý narativ od června do cca září byl v tomto bodě takový, že Rusko se řídí pravidly války a mezinárodního humanitárního práva, snaží se chránit životy civilistů a omezit ničení infrastruktury, i když taková opatření zpomalují jeho postup a působí méně efektivně. Tento typ narativů nejpozději od útoku na Kerčský most významně oslabuje, protože součástí ruské propagandy naopak začíná být líčení efektivity ruských úderů, které kritickou infrastrukturu zasahují.¹³ Specifickou součástí tohoto narativu je pak strašení nukleární eskalací a totálním jaderným zničením, které prakticky funguje jako samostatný zastřešující super-narativ, který do sebe sdružuje jak dezinformační obsahy vztahující se k možnému použití jaderných zbraní, tak celý soubor narativů se vztahem k Záporožské jaderné elektrárně a údajně hrozící jaderné nehodě zde. Cílem tohoto souboru narativů je vytvářet tlak evropské populace vůči politickým představitelům, aby dosáhli dohody s Ruskem i za cenu ústupků, dříve než dojde k této neodvratitelné katastrofě.

5. 1. 3 Ukrajinci jsou jen pěšáky v globálním střetu mezi USA a Ruskem

Ukrajina je v rámci tohoto setu narativů líčena jako pouhá loutka v rukou „skutečných“ globálních mocností, jako jsou USA, Rusko a Čína. Toto tvrzení zapadá do širšího narativu, že Ukrajina je ovládána Západem, a apeluje na antiglobalistické a protizápadní nálady v místních společnostech. Tento typ narativu je velmi populární i mezi dezinformátory v ČR. Spojuje se například s již virálně a memeticky šířenou frází, že USA/Evropa vede s Ruskem válku „do posledního Ukrajince“, která vytváří dojem, že USA využívají ukrajinské životy k dosažení svých vlastních strategických cílů.

V českém kontextu je tento typ narativů výrazně podporován existující politickou skupinou, která je zaměřena proti NATO a proti EU. V těchto bodech dezinformační obsahy vystupují z celkového ekosystému

dezinformačních kanálů a s podporou zejména opozičních a nacionalistických politických stran (KSČM, SPD, Trikolóra) a jejich představitelů zasahují ve větší míře do mainstreamu. Zde se také výrazněji objevuje narativ, že válka na Ukrajině byla ve skutečnosti vyprovokována Západem, který se snaží Rusko zničit již po staletí. Zejména v levicových a komunistických kruzích se pak tyto narativy pojí s jistou nostalgií po „starých časech“ a po SSSR. Jako eskalační jsou zde popisovány takové události, jako návštěva Nancy Pelosiové na Tchaj-wanu a eskalace sporu o hranici mezi Srbskem a Kosovem na začátku srpna, kdy byly USA obviňovány z vyvolávání dalších konfliktů s Ruskem a jeho spojenci.

5. 1. 4 Mezi Ukrajinou a jejími západními partnery panuje napětí

Pokud jde o vztahy se spojenci, Ukrajina je v dezinformačních narativech vykreslována buď jako loutka, která poslouchá příkazy Západu, nebo jako žebrák, který prosí o další finanční a vojenskou podporu. Podle propagandistů zašel Kyjev tak daleko, že zinscenoval ruské válečné zločiny, aby se v očích Západu představil jako bezmocná oběť. Západ je však podle líčení těchto dezinformačních narativů na Ukrajinu stále podrážděnější, protože očekával rychlá vítězství, kterých ukrajinská strana nebyla schopna dosáhnout. V českém dezinformačním prostředí se velmi silně zakotvil topos „nenažraného“ nebo „nevědčného“ Zelenského, který stupňuje své požadavky a není spokojený s žádnou měrou pomoci. Zejména na sociálních sítích se tento prvek objevuje téměř s memetickým a virálním potenciálem.

5. 1. 5 Ukrajinská armáda ohrožuje či zabíjí civilisty a páchá další válečné zločiny

S tím, jak se objevuje stále více důkazů o válečných zločinech spáchaných ruskou armádou na okupovaných územích, se prokremelští propagandisté začínají zabývat tzv. *whataboutismem*, tedy snahou obvinít ukrajinskou stranu z toho, že se dopouští stejných nebo ještě horších přečinů. Jak na evropské, tak na české úrovni se objevuje snaha přesvědčit publikum, že Ukrajinci nejsou, pokud jde o vedení války, o nic lepší. Podle tvrzení dezinformačních kanálů to byly například ukrajinské ozbrojené síly, které 29. července ostřelovaly tábor vojenských zajatců v Olenivce, kde došlo k zabití více než 50 ukrajinských vojáků. Dezinformační kanály konstruovaly teorii, že se tak stalo buď proto, aby si Ukrajinci vyžádali větší podporu Západu, nebo proto, aby zabránili bojovníkům pluku Azov odhalit informace, které by ukrajinská vláda

¹³ Bezprostředně po prvních rozsáhlých raketových útocích na ukrajinskou infrastrukturu řada dezinformačních kanálů nicméně tuto skutečnost popírala a tvrdila, že šlo o zasahování výhradně vojenských objektů nebo objektů dvojího určení. Zde bylo patrné, že v případě informační reakce na tento vývoj neexistoval jednotlivý narativ a dezinformační kanály nevykazovaly společný postup; Ukraine War Disinfo Working Group zvláštní report k otázkám ostřelování ukrajinské civilní infrastruktury 10. 10. 2022.

raději utajila — např. informace o údajném zapojení zahraničních bojovníků, agentů CIA a podobně.

Zcela specifickou roli ve sledovaném období sehrála zpráva Amnesty International ze dne 4. srpna,¹⁴ která kritizovala Ukrajinu za to, že nedostatečně chrání civilní obyvatelstvo. Tato zpráva byla masivně využívána pro ruskými zdroji jak v evropském, tak i v českém kontextu a sloužila k legitimizaci celého souboru narativů, které Ukrajině dávají za vinu válečné zločiny a zodpovědnost za smrt civilistů.

5. 1. 6 Ukrajina je nacistický/teroristický stát

Jakkoli i v českém prostředí se opakovaně setkáváme s líčením Ukrajinců jako fašistů nebo nacistů, tento typ dezinformačních narativů je ale populární především v Polsku, na Slovensku a v Maďarsku. Zde selektivně čerpá z ukrajinské historie 40.-50. let 20. století a tvrdí, že všichni Ukrajinci jsou nacisté a že tuto ideologii Západ toleruje a dále živí. Proruské hlasy vyzývají sousední státy Ukrajiny, aby si „vzpomněly“ na události 20. století a v zájmu spravedlnosti ukončily podporu Ukrajiny. Od druhé poloviny srpna se narativ „Ukrajina je teroristický stát“ stal jedním ze základních kamenů kremelské propagandy v regionu a částečně nahradil obvinění z nacistismu. Prokremelské hlasy v Rusku i mimo něj spojují vraždu Duginy, výbuchy na Krymu a údajné ukrajinské útoky na Záporožskou jadernou elektrárnu. V českém dezinformačním prostředí se tento set narativů pojí zejména s termínem „banderovci“ a s kritikou pluku Azov a významnější roli hrál zejména v červnu a červenci. V případě náhrady narativu o fašistickém státě narativem o teroristickém státu na evropské úrovni vidíme typický případ vývoje obsahu, který volí prostředky, které mohou být účinné i v těch regionech, které nemají tak silné historické předpoklady přijímat první ze jmenovaných narativů.

5. 2. Negativní ekonomické důsledky sankcí

Ekonomické sankce Západu vůči Rusku zaujímají v ruském propagandistickém diskurzu napříč sledovanými státy významné místo. Tématu sankcí se na evropské úrovni ve všech sledovaných zemích dohromady věnovalo 19 % všech zpráv o rusko-ukrajinské válce vydaných sledovanými kanály.

V letních měsících jsme zaznamenali dvě odlišné vlny protisankčních zpráv. První se věnovala sporu o tranzit přes Kaliningrad a až do poloviny července dominovala propagandě související se sankcemi, v ČR se nicméně toto téma objevovalo spíše okrajově. Od začátku srpna se dominantním tématem stalo téma energetické krize, které naopak českou společnost zasahuje významně. V případě tématu ekonomických sankcí vidíme více, než v případě dezinformačního zpracování událostí na frontě, že Kremlem podporovaní hlasatelé kalibrují protisankční sdělení podle svého publika a tudíž v různých zemích mají tyto narativy různé podoby. Jednotícím tématem je tady tlak na „pragmatické myšlení“ namísto principiálních a hodnotových politických rozhodnutí.

5. 2. 1 EU se uvalením sankcí střelila do vlastní nohy

Dopad sankcí na ekonomiku EU je v dezinformačních narativech na úrovni celého regionu, ale výrazně přímo v zemích EU včetně ČR líčen jako katastrofální. Dezinformátoři manipulují s ekonomickými statistikami, aby zveličili negativní důsledky sankcí pro Západ. Zcela specifickým prvkem, velmi relevantním pro ČR, je dezinformační pokrytí protivládních demonstrací doma i v zahraničí a dalších projevů nespokojenosti občanů s ekonomickým vývojem. Zde se objevuje typická technika, kdy je zveličeně referováno o dění, které se odehrává v jiném státě a konzumenti tohoto typu dezinformačních zpráv tak nemají možnost bezprostředně z vlastní zkušenosti konfrontovat sdělované s realitou. V českém dezinformačním prostředí je takto referováno s oblibou o dění v Německu nebo ve Francii. V jiných zemích sledovaného regionu se naopak referovalo o protivládních demonstracích v Praze. Zajímavé je, že tuto techniku, tj. referování o dění v blízkém zahraničí, sledujeme v ČR i u relativně řídkých, ale přesto přítomných dezinformačních útocích na ukrajinské uprchlíky, kdy se s oblibou líčí údajné incidenty (rvačky, násilí, apod.) zejména v Německu. Tato dezinformační taktika byla v minulosti používána i v souvislosti s jinou migrací, např. syrskou.

5. 2. 2 Budoucnost EU je chladná a hladová

Prokremelské hlasy věnovaly značnou pozornost zveličování negativních dopadů sankcí, včetně inflace eura a růstu cen potravin a energií. Propagandisté předpovídali blížící se recesi, značnou inflaci a katastrofální energetickou krizi. Dezinformační narativy se výrazně soustředily na tematiku zásobování zemním plynem, a to především od srpna do září. Tvrdí se zde, že bez ruského plynu bude EU čelit kruté, studené zimě, která

14 Viz <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/08/ukraine-ukrainian-fighting-tactics-endanger-civilians/>

může vést i k občanským nepokojům ve velkých evropských metropolích. Pokusy o diverzifikaci dodávek energie a potravin jsou navíc označovány za nesmyslné, objevují se dezinformační zprávy, že z USA a od dalších alternativních dodavatelů je pouze s přírůžkou nakupován tentýž ruský plyn, který by mohl být odebírán přímo z Ruska a typickým narativem je i to, že se Evropa brzy „doplazí“ zpět k Rusku. V zemích V4 je do září také výrazně tematizováno chování Maďarska, které bylo dáváno za příklad pragmatického myšlení a přístupu, který je vzorem a který má dopad i na blahobyt vlastního obyvatelstva. Tento typ narativů se z větší části vytrácí v říjnu, kdy se situace ceny na trhu s plynem stabilizuje. Zde je naopak velký potenciál pro pozitivní strategickou komunikaci, včetně kritiky maďarského přístupu, který má nyní spíše negativní dopady.

Zvláštním a specifickým bodem jsou zde témata, která se dotýkají energetiky. Energetika se spíše než jako jeden dílčí narativ objevovala v podobě supernarativu (o tomto konceptu viz níže). V českém prostředí se energetické narativy nejčastěji pojily s přímou kritikou vlády, která podle dezinformátorů upřednostňuje starost o Ukrajinu než o vlastní obyvatelstvo. Zde se ale objevovala diskrepance mezi jednotlivými sledovanými zeměmi. Až paradoxní se může zdát, že například v Bulharsku zastávaly dezinformační kanály názor, že inflace a energetická krize nemá s válkou na Ukrajině žádnou souvislost a je spíše důsledkem prozřadné orientace místní vlády.¹⁵

5. 2. 3 Sankce Rusku neškodí a dokonce ho posilují

Kurz rublu se v dezinformačních narativech používá jako „důkaz“, že ruská ekonomika je na vzestupu. Podle tohoto souboru narativů Rusko snadno najde alternativní trhy pro své zboží; jako klíčoví partneři jsou často uváděny Čína a Indie. Platby v jiných měnách než v americkém dolaru nebo euru mají učinit ruskou ekonomiku rozmanitější, a tím i odolnější.

5.3 Vojská pomoc Ukrajině

Narativy, které diskreditují západní vojenskou pomoc, byly mnohem častější na samotné Ukrajině (18 % všech analyzovaných sdělení) než v zemích, které tuto pomoc poskytují (4 %). Propagandisté zde zejména tvrdí, že západní vojenská pomoc je neúčinná, nekvalitní, početně omezená nebo že brzy zcela skončí. Tento typ sdělení má zjevně za cíl zbavit Ukrajince naděje a podkopat jejich morálku. V ostatních sledovaných zemích je téma manipulováno především se záměrem zdiskreditovat ukrajinské vedení nebo podkopat podporu veřejnosti pro další dodávky zbraní. Obzvláště častá jsou tvrzení, že vojenská pomoc je zneužívána, rozkrádána nebo prodávána na černém trhu.

5. 3. 1 Západní zbraně se prodávají na černém trhu

Jedním z nejznámějších kremelských narativů je, že kyjevský režim buď profituje z prodeje západních zbraní, nebo nedokáže kontrolovat své vojenské představitele, kteří dodávají zbraně na černý trh. Skandální dokument CBS „Arming Ukraine“;¹⁶ kontroverzní výroky americké kongresmanky Victorie Spartzové,¹⁷ stejně jako některé zprávy i mainstreamových médií, které dokumentují izolované kauzy objevení zbraní z Ukrajiny zpět na evropském území v rukou zločinců byly opakovaně využívány prokremelskými hlasateli po celé Evropě a masivně amplifikovány. V případě tohoto tématu je třeba rozlišit reálnou hrozbu, která je do určité míry přítomna, jako ostatně při každém válečném konfliktu,¹⁸ od amplifikace a zneužití tohoto tématu dezinformačními kanály. V ČR bylo toto téma populární i mezi antiislámskými aktivisty, kteří sugerovali, že zbraně skončí v rukou islámských teroristů a budou použity proti evropským státům.

5. 3. 2 Západ se podílí na „zločinech kyjevského režimu“

Tento narativ podporuje zprávu, že ukrajinská armáda zabíjí civilisty a páchá další válečné zločiny. Je tedy v úzké symbióze s narativy, které se týkají přímo událostí na Ukrajině. Podle kremelských propagandistů západní vojenské dodávky umožňují Kyjevu zabíjet další nevinné lidi; podporou Ukrajiny zbraněmi se Západ na těchto zločinech podílí. Specificky v politickém kontextu tomuto dezinformačnímu narativu nahrávají politické diskuze, které se vedou i v mainstreamových médiích, zda ta či ona dodávka zbraní představuje „eskalaci“ konfliktu.

15 Ukraine War Disinfo Working Group Summary Report June 20-26, str. 6.

16 <https://www.cbsnews.com/news/ukraine-military-aid-weapons-front-lines/>

17 Victoria Spartz is accusing the Ukrainian government of not taking its war with Russia seriously enough, <https://www.politico.com/minutes/congress/07-11-2022/spartzs-latest-ukraine-comments/>

18 Podobně se po mnoho let dostávají i do západní Evropy zbraně z konfliktu na Balkáně, které jsou někdy využívány i k teroristickým útokům. Viz např. <https://www.dw.com/en/the-balkan-route-to-western-europe-for-yugoslavia-guns/a-18896280>

Dezinformační kanály tohoto tématu eskalace velmi dovedně využívají.

5. 3. 3 Vojenská pomoc Ukrajině jen prodlužuje válku

Toto manipulativní tvrzení je používáno ve spojení s tvrzením, že ukrajinská porážka je nevyhnutelná. Západní dodávky pouze prodlužují agónii ukrajinského státu; Západ musí „uznat fakta“, přiznat, že Ukrajina válku prohraje, a ukončit nesmyslné krveprolití zastavením dalších dodávek zbraní. „Čím rychleji se Ukrajina vzdá, tím méně nevinných lidí zemře,“ říká typická podoba tohoto

narativu. V českém prostředí se pak tento narativ navíc pojí se specifickou kritikou nedostatečné vybavenosti AČR. Dezinformátoři, ale i někteří političtí představitelé již zmiňovaných nacionalistických politických stran (SPD, Trikolóra), velmi často kritizovali vládní představitele, zejména ministryni obrany, za to, že dodávají Ukrajině zbraně, které jsou zapotřebí na obranu českého teritoria. V rámci celé skupiny narativů o vojenské pomoci Ukrajině byl tento v ČR nejvýraznější a stojí i za dvěma výraznými výkyvy v interakcích ve prospěch tohoto souboru narativů.

6. Zjištění a doporučení

Z hlediska šíření dezinformačních zpráv byla konstatována relativně výrazná provázanost českého a slovenského dezinformačního prostoru, nicméně především ve směru z ČR na Slovensko. Slovenské dezinformační servery (např. oral.sk a další) velmi pravidelně přejímaly a přetiskovaly české dezinformační obsahy, často i bez jazykové úpravy přímo v češtině. V opačném směru se sporadicky přejímání slovenských dezinformačních obsahů také vyskytlo, ale v řádově menší míře.

Z hlediska šíření a množství interakcí u dezinformačních obsahů bylo konstatováno, že se relativně výjimečně podařilo dezinformačním obsahům opouštět vlastní ekosystém dezinformačních kanálů a jejich konzumentů. Pokud se některé teze a narativy dezinformátorů dostávaly do mainstreamového mediálního prostoru, bylo to především zásluhou politických představitelů, kteří tyto obsahy komunikovali. V tomto ohledu se ukazuje, že proruský a nacionalisticky orientovaný politici plní důležitou spojnici mezi ekosystémem dezinformačních kanálů a mainstreamem. V případě, že došlo k takovému sdílení obsahů, projevilo se to okamžitě na výrazném navýšení interakcí u takto sdílených obsahů. Příklad s kritikou AČR a teze o tom, že kvůli pomoci Ukrajině a dodávkám zbraní zůstává ČR bezbranná, jsou toho velmi výmluvným příkladem.

6.1 Princip supernarativu

Jedním z výrazných zjištění monitoringu byla vnitřní souvislost některých typů narativů, které se sdružují a vzájemně podporují v něčem, co můžeme nazvat supernarativem. Nejvýraznějším příkladem takového supernarativu byla otázka vyvolávání strachu z jaderného zničení a „nukleárního holocaustu“. Tento supernarativ byl vedený záměrem stupňovat tlak na západní vlády (skrže ovlivňování široké populace) a propagovat myšlenku, že je nezbytné dosáhnout dohody s Ruskem dříve, než dojde k tomuto nevratnému kroku a totálnímu zničení.

Tento supernarativ byl postupně podporován různými jednotlivými narativy, které spolu na první pohled nemají nic společného, ale právě skrze toto společné cílení slouží totožnému účelu. V monitoringu bylo na počtu zachycených typů narativů a počtu interakcí dobře patrné, jak se jednotlivé narativy střídají. Od začátku června zhruba do poloviny léta byl v tomto smyslu rozšířený narativ,

že NATO připravuje jaderný útok na Rusko, nebo se NATO snaží (či svou neschopností a nezodpovědností omylem vyvolá) ruský jaderný úder. V průběhu července se pak tento narativ začíná postupně vytrácet a jeho místo zaujímají narativy týkající se témat kolem Záporožské jaderné elektrárny. Ty jsou sice svým východiskem, který v zásadě straší „druhým Černobylem“ a rozsáhlou civilní nukleární katastrofou, radikálně odlišné od předchozích vojenských narativů, nicméně slouží témuž účelu, a tedy podporují totožný supernarativ. Od druhé poloviny léta a výrazně pak v září a říjnu ustupují dezinformace kolem Záporožské elektrárny do pozadí a jejich úlohu v podpoře supernarativu o jaderném zničení začíná přebírat sada dezinformačních tvrzení, že Rusko prohrává válku, je zatlačeno do kouta a prakticky mu nezbývá jiná možnost než použít jaderné zbraně, a tak vyvolat celosvětovou zkázu.

6.2 Souvislost ukrajinských a covid témat

V českém prostředí byla zvláštní pozornost věnována souvislosti mezi dezinformačními narativy a covidovými tématy. Přestože lze v hrubých rysech konstatovat, že dezinformační kanály, které v předchozích letech šířily dezinformace kolem vakcinace se nyní věnovaly šíření dezinformací o Ukrajině, nebyl tento fenomén výrazně patrný. Jednoznačně platí pro dezinformační kanály se sklonem k tématům alternativní medicíny, alternativního životního stylu a podobně. Obecně lze ale konstatovat, že v českém prostředí tento typ dezinformačních kanálů měl tendenci o Ukrajině šířit spíše divoké konspirační teorie, které měly při vyhodnocení počtu interakcí minimální dopad. Z toho lze dovodit, že tento segment jakési „alternativní reality“ vytváří z části uzavřený ekosystém ještě uvnitř celkového dezinformačního ekosystému a vzájemný přesah je relativně malý.

Jedinou výraznou výjimkou z tohoto pozorování byly dezinformační narativy kolem údajných biologických laboratoří na Ukrajině. Zde se často objevovaly teorie o spojitosti těchto údajných laboratoří nejen s vývojem zbraní hromadného ničení (potud byly tyto narativy šířeny i obvyklými dezinformačními kanály), ale i o jejich souvislosti se zahraničními (zejména americkými) farmaceutickými koncerny, které jsou součástí velkého světového spiknutí. Obecně lze konstatovat, že tento druh dezinformačních obsahů měl relativně malý dosah a dopad.

6.3 Závěr a komunikační doporučení

Výzkum šířených narativů a dezinformačních technik má význam sám o sobě, protože pomáhá porozumět způsobům, jakými komunikuje protivník a jaká jsou zranitelná místa v naší společnosti. Nad rámec toho ale můžeme ze sledovaného vyvodit některá komunikační doporučení, která mají charakter nejen reaktivní, ale i proaktivní — neslouží tedy přímo k vyvracení nebo kontrování šířených dezinformací, ale pomáhají vytvářet prostředí, které je vůči dezinformacím resilientní. Na základě provedeného výzkumu doporučuje autor zprávy zejména následující:

1. V maximální míře se snažit minimalizovat šanci na přenos dezinformačních obsahů do mainstreamu. V praxi jsme ve sledovaném období viděli, že jsou to často politici opozičních nebo okrajových stran nacionalistického spektra, kteří (vědomě nebo nevědomě) šíří ruské a pro-ruské dezinformační narativy. I když pro tuto svou činnost jsou někdy v médiích a na sociálních sítích terčem kritiky, případně i posměchu a o politickém dopadu pro ně samé je možné polemizovat, je zde klíčové to, že díky takovým aktérům se dezinformační obsahy vymaňují z jinak poměrně uzavřeného ekosystému vzájemně provázaných dezinformačních médií a dostávají se do mainstreamového prostoru. Okamžitě se to následně projevuje na množství interakcí a na zásahu publika. Bylo by tedy možné doporučit – zejména pro policy makery a komentátory – aby takovým případům pokud možno věnovali co nejmenší publicitu. Je jistě lákavé kritizovat politického rivala za šíření dezinformačního obsahu, ale i tato kritika paradoxně pomáhá příslušnému dezinformačnímu obsahu k šíření. Toto doporučení se může týkat i různých dobře míněných debunkujících aktivit, které se snaží dezinformace vyvracet. Má zřejmě smysl ve střizlivém rozsahu takto cílit na dezinformace, které už opustily ekosystém dezinformačního prostoru a začínají se šířit mainstreamem. V případě dezinformačních obsahů, které se dosud mainstreamově nešíří, by takové aktivity mohly paradoxně k jejich šíření přispět.
2. Z hlediska cílového publika se orientovat v pozitivní strategické komunikaci zejména na nerozhodné, nikoli na konzumenty dezinformačních obsahů. Pro tu část populace, která už je součástí dezinformačního ekosystému, je velmi obtížné dosáhnout změny názoru, protože i vyvracení bude vnímat jen jako potvrzení svých světonázorů. Klíčové je zasahovat tu část populace, která dosud není pravidelným konzumentem dezinformačních obsahů, ale má dispozici se jimi stát — například se nachází v tíživé ekonomické situaci.
3. Na základě analýzy šířených dezinformačních narativů je zapotřebí nastavit strategickou komunikaci takovým způsobem, aby aktivně a pozitivně komunikovala obsahy, které jdou proti dezinformačním narativům, aniž by je ale přímo zmiňovaly nebo na ně reagovaly. V konkrétním případě je dobré komunikovat například informace o tom, že jsou plynové zásobníky ČR naplněny na historicky nejvyšší míru, může být ale kontraproduktivní toto spojovat s vyvracením teze, že na zimu nebude dost plynu a energie. Posлуhač totiž bude mít tendenci udržet spíše negativní informaci než pozitivní. Obsahová analýza dezinformačních obsahů a následná identifikace pozitivních obsahů, které je mohou kontrovat, by byla velmi zásadním úkolem do budoucna.
4. Věnovat pozornost zejména dezinformačnímu pokrytí nadcházejících prezidentských voleb. Jejich potenciálně vyhocená atmosféra má velkou šanci přenášet dezinformační obsahy do mainstreamu. Bylo by velmi dobré, kdyby zde strategická komunikace státních i nestátních aktérů byla připravena na pozitivní komunikaci a omezování dopadu potenciálně destruktivních dezinformačních narativů (zřejmě především v otázce ekonomické krize). Obtížné v tomto bodě bude zejména zachování politické neutrality v okamžiku, kdy by někteří kandidáti tyto body učinili součástí své kampaně a programu, což reálně hrozí.

Prague Security
Studies Institute